

II. Джерела і пам'ятки українського права як основи державності

Ольга Борисова

докторка історичних наук, професорка,
професорка кафедри історії, археології та гуманітарних наук
Харківської гуманітарно-педагогічної академії
(Харків, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0875-9065>
utraesus@ukr.net

Володимир Греченко

доктор історичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
провідний науковий співробітник Науково-дослідної лабораторії
з проблем правозастосування і міжнародної співпраці
Харківського національного університету внутрішніх справ,
керівник Східного регіонального відділення
Наукового центру Української державності імені професора
Володимира Кульчицького НАПрН України
(Харків, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6046-0178>
grechenko18@gmail.com

УДК 340.15 (477): 321.01

ПАМ'ЯТКИ ПРАВА ЯК НЕВІД'ЄМНІ ПІДВАЛИНИ ТА АТРИБУТИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

АНОТАЦІЯ. У статті висвітлюються взаємозв'язок і взаємовплив пам'яток права України – Русі на генезу української державності в головних її аспектах.

МЕТА СТАТТІ. Автори поставили собі за мету дослідити розвиток української державності, починаючи від доби Руської держави з центром у Києві, та важливі віхи в її утвердженні, що набули втілення у найвидатніших пам'ятках права, створених українським народом та його політичною елітою у цей час.

Ця мета конкретизується в таких завданнях: визначити значення пам'яток права як атрибутів української державності на найголовніших етапах її становлення та розвитку; проаналізувати основні аспекти досліджень вітчизняної історико-правничої літератури у вивченні взаємовпливу та взаємозв'язку розвитку української державності та українського права.

МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА. Основним методологічним принципом був принцип історизму, що дало змогу аналізувати історичні факти і явища в розвитку і взаємозв'язку. Цей принцип дав можливість авторам розглянути еволюцію української державності у часовій динаміці в контексті тих історичних змін, що відбувалися в цей період, з'ясувати їхній вплив на характер і форми діяльності державних органів. Принцип багаточинності дав можливість сукупного вивчення об'єктивних і суб'єктивних чинників історичного розвитку української державності з урахуванням як загальних тенденцій, так і часових особливостей.

У статті підкреслюється політичне, наукове та виховне значення проблеми історії української державності, її зв'язок з актуальними проблемами життєдіяльності сучасної України. Це особливо актуально сьогодні, в період війни за незалежність України проти російської агресії. У статті розглядається питання про джерела права як про матеріальні причини виникнення права в Руській державі, про джерела права як форми його виразу, починаючи з найдавніших часів, про джерела пізнання права в Руській державі. Автори зосередили свою увагу на характеристиці значення основних пам'яток права, починаючи від перших етапів генези української державності.

Ключові слова: Україна; українська державність; пам'ятки права; націотворення; Руська земля.

Україна – це супер. Україна – це ексклюзив.

По ній пройшли всі катки історії.

Вона загартована найвищим гартом

Ліна Костенко

Історичні факти переконливо свідчать, що український народ протягом багатьох століть мав свою державність, відстоював її, боровся за її відродження та збереження. Свою державність він творив на власній землі, а не шляхом загарбання й поневолення чужих територій, власними зусиллями, своєю кров'ю і потом. Історична драма України полягала в тому, що впродовж віків змінювалась її територія, на ній співіснували різні державні структури, тож природний самобутній шлях українського народу був ускладнений і був формально не такий очевидний. Навіть сьогодні, у XXI ст., північно-східний сусід України – Московія, трактує український народ не тільки не державним, назавжди прикутим до інших держав, а навіть приреченим розчинитись у складі панівної (російської) нації, а його державу – такою, що “не відбулася”¹.

Слід зазначити, що в історії існували держави-цивілізації “великих рік” (Єгипет, Межиріччя, Індія, Китай), морські (Крито-Мікенська, Греція, Рим, Японія), а ось Україна як геополітична реальність давнини являла собою інший світ – це не була територія, обнесена мурами, це була мережа (“річковий океан”), що з'єднувала різні світи – цивілізацію Лісу (Європа) і цивілізацію Степу (Азія). Це був геополітичний фронтір, зона Переходу. І тому об'єктивно тут не могла скластися така ж державність, яка була в річкових чи морських цивілізацій.

Україна належала до Європи вже хоча б тому, що з часів Геродота межею між Європою й Азії вважалася ріка Танаїс (вчені виявили, що можна говорити про Танаїс I (власне Дон) і Танаїс II (Сіверський Донець). На нашу думку, тут треба бачити так зв. слов'янський “Великий Дон”, тобто систему обох річок²), тобто фактично це – майже точно сучасний південно-східний кор-

¹ О Борисова, А Климов, *Історія української державності: підручник у 2-х томах. Т. 1. Давні часи. Середньовіччя. Нова доба* (Кондор 2018) 6–7.

² О Борисова, *Релігійний чинник у геополітичних устремліннях еліт України в добу Середньовіччя* (Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка 2010) 76.

дон України. І через анклав Північного Причорномор'я і Криму, куди просунулась антична цивілізація, вона сприйняла полісно-федеративний устрій державності. Звідси – назва її держави: “Руська земля” як об’єднання земель (Київська земля, Переяславська, Чернігівська тощо).

Утім, у 839 р. Бертинські аннали повідомили про прибулих до імператора Людовика Благочестивого послів “народу Рос (Rhos)”, чим зафіксували вихід мешканців наших земель на світло європейської дипломатії. Це була фіксація реальної, могутньої державницької енергії молодого етносу, живого потоку, який ще не мав “імені” в офіційній історії, але вже мав колосальну творчу силу, в результаті якої держава постала, і не проста...

Як відзначає український культурфілософ О. Гуцуляк, Руська земля 3 лютого 852 р. (6360, індікта 15) постає як *третій шлях*. Це – момент, коли внутрішнє самовідчуття народу (“хто ми?”) зустрічається із зовнішнім визнанням (“як нас називають інші?”). Останнє – це спроба “системи” того часу (імперій) зафіксувати, легітимізувати та впорядкувати придніпровський хаос під одним брендом – Русь. Це перехід від “дикого” стану до стану “амфібії”, що вільно почувається і в степовому океані, і в залах візантійських палаців, користується грецьким письмом та арабським сріблом, але не стає ні греком, ні арабом. Здатність бути частиною Європи, але зберігати свою унікальну “річкову” ідентичність; здатність поглинати впливи, але не розчинятися в них³.

Повідомлення літописця, що Руська земля “нача ся прозывати...” є фіксацією того, що молода держава не чекає, доки “великі світу цього” якось її “охрестять”, а вписує себе в літопис під самоназвою, виказуючи тим прагнення до окремішності від них. Постала спільнота людей, які вирішили “назватися” (створити свій “протокол”), щоб вийти з-під контролю глобальних Левіафанів (Візантії, Хазарії та Халіфату). Це – спроба створити свій Край Свободи (“Руську землю” як “Оу-Країну”), використовуючи старі хронікальні коди для легітимізації майбутнього бунту. Історія Русі – це “пригода духу”, де з маргінальних (з точки зору Риму чи Константинополя) “варварів” народжується лотос могутньої держави⁴. Ще на початку своєї історії, у 814 р., Русь територіально рівнялася зі Східною Римською імперією та імперією Каролінгів, а в період свого розквіту, в часи правління Володимира Великого, перетворилася на найбільшу європейську державу.

Правитель її мав титул Rex⁵, що трактувався як “цар царів” або імператор і був рівний титулам каганів Хазарії, імператорів Східної Римської та Священної Римської імперій. На жаль, проблемі титулятури київських володарів не надається належної уваги в нашій науці, а вони ж мали на титул

³ Доктрина “Русь як Первинний Код України” (Мезоевразія, 03.02.2026) <https://mesoeurasia.blogspot.com/2026/02/blog-post_3.html> (дата звернення 27.07.2026).

⁴ Там само.

⁵ *Magistri Vincentii dicti Kadlubek Chronica Polonorum* (M Plezia (ed), Polska Akademia Umiejętności 1994) 136.

такого рівня якесь право. Адже Римська Апостольська канцелярія відразу визнала його за ними, а, наприклад, за польським королем визнавала тільки титул Дух, на порядок нижчий від Rex-а, та й ті ж правителі Московії, включно з Іваном Грозним, весь час будуть намагатися отримати від неї титул Rex, а їх весь час будуть ставити на місце, звертаючись до них тільки "Duce..."⁶.

Руська державність поставала не просто як молода європейська держава, а конкурент тогочасним імперіям, а після прийняття християнства як офіційної релігії – з потенціалом і претензією (ідеологія "Київ – новий Єрусалим") на новий світовий християнський центр! Ще й християнство в себе ввела таке, яке не було ні грецьким, ні латинським (див. аріанський Символ віри в "Літопису Руському", який приймав Володимир Святославич при особистому хрещенні), чітко показуючи те, що ми зазначили вище – *свій третій шлях*. Про нього нам свідчить вся символіка Софії Київської та багатовікова "традиція" нищення і фальсифікації наших історичних джерел спочатку греками-митрополитами, а згодом "православними братами" росіянами як за часів Російській імперії, СРСР, так вони роблять і сьогодні, знищуючи наші бібліотеки й архіви на окупованих ними українських землях.

На нашу думку, варто, нарешті, звернути увагу на те, що термін Dux de Kiev (тобто князівство як таке) став уживатися в європейських джерелах щодо Києва тільки після його розгрому суздальцями в 1169 р. і можливого вивезення ними з пограбованої Софії Київської важливих у династичному аспекті речей. Необхідно змінити всю методологію трактування Київської держави як князівства як неправильну, неточну й таку, що принижує політичний статус та міжнародний авторитет великих київських володарів⁷. Вважаємо правильною думку І. Бойка, що Київська держава була імперією русів⁸. Тож з огляду на тенденції у світовій науці щодо оцінки імперій як неминучого фактору розвитку на шляху до історичного формування цивілізації взагалі⁹, треба все, що стосується Київської держави, переглядати й переосмислювати.

Щодо організації суспільства, формування державної влади і права в Київській державі слід відзначити, що все це відповідало європейській моделі й наочно простежується у виробленні захисних механізмів від тиранії та деспотизму. Проявами тяжіння до демократизму були вічові традиції Русі, які не давали абсолютизуватися владі князя. Становлення української державної традиції зародилося також у культурі Київської держави, де були

⁶ О Борисова, 'Проблема титулу Rex у геополітиці Середньовіччя' [2008] 28(1) Історичні записки: Збірник наукових праць 3–10.

⁷ О Борисова, 'Династичний потенціал Великого князівства Київського в геополітичному вимірі Східної Європи (кінець XIII – середина XIV ст.)' [2017] 1(231) Вісник Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля 16.

⁸ І Бойко, 'Руська правда та її вплив на становлення і розвиток української правової традиції' [2022] 75 Вісник Львівського університету. Серія юридична 7 <http://doi.org/10.30970/vla.2022.75.003>.

⁹ Ж Башлер, *Нарис загальної історії* (Є Марічев (пер. з фр.), Ніка-Центр 2005) 102–106.

закладені основи української писемності, мови, історії, права, світогляду. Перші літературні кириличні пам'ятки – “Повість временних літ” та “Слово о полку Ігоревім” – були водночас першими українськими державно-правовими ученнями¹⁰. У них узагальнювався історичний і державотворчий досвід русів-українців, зберігалися фундаментальні настанови на розбудову держави.

Значний внесок у розробку цього питання зробив Олександр Святоцький у своїй статті 2019 р. Він дав таке комплексне визначення поняття “державність”. На його думку, державність – це устрій усього матеріального і духовного буття цілого народу. Автор підкреслює (і ми з цим повністю згодні), що зміст державності є значно ширшим порівняно з поняттям “державна”. Державність є своєрідним фундаментом, корінням держави, а остання своєю чергою є однією із складових – своєрідним вінцем державності. Істотною новацією в розробці цього питання було визначення О. Святоцьким ознак державності, куди входить і система правових норм (закони та підзаконні акти), які регулюють відповідні суспільні відносини¹¹, про що ми вже писали в одному з попередніх чисел “Права України”¹².

Киево-руський період української державності став часом закладання джерел українського права, пам'ятки яких ми пропонуємо розглядати у трьох взаємозв'язаних аспектах:

1. *Про джерела права як матеріальні причини виникнення права в Руській державі:*

1. Воля князів та їхніх мужів (бояр, старших дружинників), які, зокрема, поіменно перелічені в давніх правових пам'ятках – договорах з Візантією 911 і 944 рр.¹³ Та й пізніше, у XI ст., як сказано у ст. 2 “Руської правди”, у ролі законодавців виступали відразу три князі зі своїми мужами, а у виданні “Статуту Володимира Всеволодовича” брала участь його дружина¹⁴.

2. Воля міських общин та їх еліти (боярства), виражена в рішеннях посадових осіб міського самоврядування і народних зборів – вони укладали з князями договори (“ряди”), разом з ними князі видавали свої постанови (верхівка киян перелічена поіменно на початку “Статуту Володимира Всеволодовича” (ст. 53 Розширеної редакції “Руської правди”).

3. Воля вищих церковних ієрархів, які мали неабиякий вплив на могутніх київських, чернігівських, суздальських та інших князів, як це видно на прикладі Кирила Туровського, який був прибічником сильної влади, але

¹⁰ Бойко (н 8) 8.

¹¹ Олександр Святоцький, “Українська державність: поняття, основні ознаки, символи, атрибути, витоки та етапи становлення” (Голос України, 23 лютого 2019) <<https://www.golos.com.ua/article/314085>> (дата звернення 27.07.2026).

¹² В Греченко, “Розробка і дослідження доктрини української державності в історико-правничій літературі доби незалежності України” [2025] 4 Право України 148–163 <http://doi.org/10.33498/louu-2025-04-148>.

¹³ Бойко (н 8) 8.

¹⁴ В Арістов, “Устав Володимира Мономаха” <https://www.history.org.ua/?termin=Ustav_Monomakha> (дата звернення 27.07.2026).

водночас застерігав правителів, що нею потрібно вміло розпоряджатися, робити людям добро, піклуватися про їхній матеріальний і духовний стан; засуджував міжусобні війни між князями, їхні претензії на великий князівський престол, наголошуючи, що владу дав Бог, закликав до єдності Русі¹⁵.

4. Воля населення держави. Ми мало що знаємо про життя місцевих громад у цей період, але немає сумнівів, що вони більшу частину спорів вирішували самі на основі звичаїв, що склалися в їхньому середовищі.

Звичаєве право відіграло значну роль у генезі української державності. Як образно та логічно відзначає сучасна дослідниця Марія Мірошниченко, 'у ньому закодована інформація про ментальні уявлення українського народу про справедливість – космічну, божественну, природну, що споріднює його з природним правом'¹⁶. Відмінність полягає лише в тому, що природне право є сукупністю універсальних норм і принципів, що лежать в основі усього правового життя людства. Звичаєве право поряд з мораллю, етикою формує етнокультурну систему окремого народу, в ареалі якого й відбувається формування національної державності¹⁷.

II. Про джерела права як форми його виразу, починаючи з утворення Руської держави:

1. Правові звичаї (кровна помста, звичаї, що згадуються у договорах Русі з греками та ін.).

2. Договори (ряди) князів і міст з іноземними правителями і містами, а також одне з одним (хресні грамоти, поряди) (на жаль, до нашого часу їх збереглося дуже мало).

3. Судові прецеденти. Деякі з них зафіксовані у складі "Руської правди".

4. Князівське законодавство, з якого відомою нам пам'яткою є "Руська правда", основу якої заклав великий князь Ярослав Володимирович, продовжили роботу над нею його сини і спадкоємці Ізяслав, Святослав і Всеволод, онук Володимир ("Статут Володимира Всеволодовича"); є ще низка частин, не атрибутованих конкретним князям. Ця пам'ятка дійшла до нас у кількох редакціях.

5. Церковні статuti як особливий вид князівського законодавства – вони регулювали становище церкви в тогочасному суспільстві та юрисдикцію церковного суду. До нас дійшли статuti, приписувані великим князям Володимирі Святославичу і Ярославу Володимировичу, але чи були вони видані саме ними й саме в тому вигляді, в якому збереглися до нашого часу, – питання дискусійне.

¹⁵ Є Зозуля, О Туренко, І Іванов, *Історія вчень про державу і право: навч. посіб.* (Олді Плюс 2018) 26.

¹⁶ М Мірошниченко, 'Звичаєве право в спадкоємному розвитку української державності', *Українська державність: історико-правничі нариси* (В Смолій (заг ред), 2-ге вид., доповн., Право України 2021) 100–109.

¹⁷ О Івановська, П Івановський, *Звичаєве право в Україні. Етнотворчий аспект: навч. посіб.* (Київський університет 2014) 4.

6. Церковні канони і правила. Це насамперед – слов'янська адаптація грецького “Номоканону” під назвою “Кормча книга”, складена, як вважають деякі дослідники, за Ярослава Мудрого, та “Закон судний людем” (XIII ст.), створений на основі 17 титулу грецької “Еклоги”. Сюди ж відносять і монастирські статuti і правила.

7. Грамоти, що видавалися князями і церковними ієрархами. Ними надавалися зазвичай монастирям ті чи інші привілеї, імунітети і вилучення із загальних правил.

III. Про джерела пізнання права в Руській державі:

1. Літописи. У них містяться самі юридичні пам'ятки як точно передані (договори Руси з греками, Коротка редакція “Руської правди”), так і в переказі (договори князів одне з одним), а також конкретні приклади правових казусів, випадків застосування правових норм (один із ранніх – суд над волхвами в 1071 р.).

2. Грамоти, у т. ч. берестяні, які містять інформацію як про правові норми, так і про їх застосування.

3. Агіографічні твори – “Києво-Печерський патерик”, “Житіє Авраама Смоленського”, де є опис судових процесів за участю кліриків.

Варто відзначити, що свідчення щодо юридичних казусів із літописів, грамот, житій тощо досі не узагальнені, а їхнє співвідношення з буквою закону не досліджене.

Як слушно відмічає відомий український правник, професор Петро Захарченко, про глибоку прив'язаність українського права до національного духу народу чи нації свідчать слова, що належать Ш.-Л. Монтеск'є: “Закони мають відповідати властивостям народу для якого вони створені, надзвичайно рідко закони одного народу можуть згодитися для іншого народу”¹⁸. Саме тому історія українського права – це історія правотворення та правозастосування не лише, власне, джерел і норм, створених правовою думкою українського народу, а й імплементація правових традицій і законотворчого досвіду правових систем і культури тих народів і держав, до складу яких потрапили українські етнічні території. Цей процес не був одностороннім, адже й українські правові норми (здебільшого звичаєві) нерідко використовувалися правовими системами держав, у складі яких перебували українські території¹⁹. Ця тема стала ще більш актуальною в умовах війни за незалежність України, коли російська псевдоісторична наука неправомірно намагається присвоїти собі всю правову спадщину Руської держави з центром у Києві.

Фундаментальну роль в українському державотворенні відіграла “Руська правда”. Вона заклала основи вітчизняної правової культури, зміцнила

¹⁸ Цит. за: П. Захарченко, “Історія українського права: поняттєва, історична та компаративістична складові її ідентифікації” [2020] і *Право України* 52–63 <https://doi.org/10.33498/louu-2020-01-052>.

¹⁹ Там само.

державну організацію, захистила приватну власність, регламентувала соціальні відносини та стала основою для наступних правових документів, включаючи Литовські статuti. Її історичне значення в тому, що вона відображала правовий світогляд українського народу та засвідчила високий рівень розвитку правової думки в Київській державі. Цей документ символізує тяглість української правової традиції, є джерелом для вивчення державного апарату та економічного життя. “Руська правда” була не просто збірником законів, а дієвим інструментом розбудови Київської держави, що базувалася на місцевих звичаях. “Руська правда” становить важливе джерело для пізнання найдавніших норм українського звичаєвого права, а згодом княжого законодавства і судових вироків. З неї видно, як високо на Русі цінувалося життя, людська честь, осуджувались злодії та вбивці. Не можна не погодитись з цікавим спостереженням О. Зайцева і А. Польової, що навіть сама назва “Руська правда” вирізняється на тлі європейських правових традицій, де подібні збірники норм зазвичай отримували суто юридичні позначення, такі як “закон” чи “кодекс”. Натомість на Русі, попри існування понять “закон”, “статут” чи “звичай”, які активно використовувалися в тогочасному суспільстві, для найвизначнішого правового кодексу було обрано термін “правда”. Ця назва виходить за межі суто юридичного контексту, поєднуючи в собі правові, моральні та навіть філософські аспекти. Вибір слова “правда” не був випадковим. У культурі Русі-України воно мало глибоке значення, асоціюючись не лише з юридичною справедливістю, а й із вищими моральними принципами, божественною правдою та суспільним благом. Такий підхід відображає особливості світогляду того часу, коли право сприймалося не лише як набір норм, а як спосіб гармонізації суспільних відносин на основі етичних ідеалів. У цьому сенсі “Правда” стала не просто назвою документа, а символом правової культури, що поєднувала закон і мораль²⁰.

Отже, киево-руський період української державності став підвалиною генези державно-правових традицій українського народу. Надалі українська правова традиція розвивалася, не втрачаючи зв'язку зі своїми витокami, живлячись джерелами права, успадкованими від Київської держави, створюючи нові пам'ятки права, збагачені досвідом наступних часів.

Пізніші норми “Руської правди” були вміщені також у найвизначнішій пам'ятці українського права гетьманської доби – “Права, за якими судиться малоросійський народ” (1743 р.). Вплив “Руської правди” знаходимо також у розробках і правничих збірниках інших слов'янських народів, зокрема польських статутах короля Казимира та інших. Водночас, за твердженням

²⁰ О. Зайцев, А. Польова, ‘Від звичаю до закону: “Руська Правда” в історії України’ [2025] 36(75)2 Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки 13–14 <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.2/02>.

Ф. Леонтовича, ‘московське законодавство в час Судебників губить усякий зв’язок зі старовинно-руським правом’²¹.

Звичайно, що в цьому начерку немає змоги говорити про всі пам’ятки права. Згадаємо ще Конституцію Пилипа Орлика 1710 р. (“Пакти і Конституції прав і вольностей Війська Запорозького”), яка є визначною пам’яткою української правової думки, передусім тому, що вона обґрунтувала незалежність України від Московії. Основні аспекти значення Конституції для державотворення полягають у тому, що вона базується на демократичних засадах. Уперше був передбачений поділ влади на три гілки: законодавчу (Генеральна рада, своєрідний парламент), виконавчу (Гетьман і Генеральна старшина) та судову (Генеральний суд). Документ запобігав установленню диктатури, обмежуючи повноваження гетьмана та передаючи ключові питання на розгляд Ради. Конституція проголошувала незалежність України від Московського царства та Речі Посполитої, закріплювалися права козаків, старшини та захищалися права рядових козаків від зловживань старшини. Положення документа фіксували орієнтацію на Європу, що в тих умовах і в історичній перспективі мало величезне значення. Документ продемонстрував високий рівень політичної культури, випередивши свій час, і підтвердив європейський вектор розвитку України.

Конституція Пилипа Орлика стала символом прагнення українців до самостійності та демократії, заклавши підвалини для сучасного українського державотворення.

Ще одна пам’ятка, яку обов’язково слід згадати, – “Права, за якими судиться малоросійський народ” (1743 р.), що стали визначним етапом систематизації права України-Гетьманщини, спрямованим на збереження автономії, кодифікацію місцевих звичаїв, Литовських статутів та магдебурзького права. Цей збірник закріплював станово-правовий лад, права власності та захищав міщан, відіграючи ключову роль у державотворенні. “Права, за якими судиться малоросійський народ” – це пам’ятка права, яка відображала прагнення української еліти XVIII ст. закріпити власну правову систему, що є фундаментом державотворення. Створення кодексу було ініціативою козацької старшини, яка прагнула офіційно підтвердити право України жити за власними законами та вольностями, окремо від московського права. Проект став результатом 15-річної праці найкращих українських правників, продемонструвавши високий рівень правової культури Гетьманщини та заклавши фундамент для майбутньої української конституційної думки.

²¹ С Чорна, ‘Основний Закон: цінності, які обстоюємо та які мають глибоке історичне коріння’ (Голос України, 28 червня 2022) <<https://www.golos.com.ua/article/361763>> (дата звернення 27.07.2026).

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Borisova O, Klymov A, *Istoriia ukrainskoi derzhavnosti: pidruchnyk u 2-kh tomakh. T. 1. Davni chasy. Serednovichchia. Nova doba* (Kondor 2018) (in Ukrainian).
2. Borisova O, *Relihiinyi chynnyk u heopolitychnykh ustremlinniakh elit Ukrainy v dobu Serednovichchia* (Luhan. nats. un-t im. T. Shevchenka 2010) (in Ukrainian).
3. Zozulia Ye, Turenko O, Ivanov I, *Istoriia vchen pro derzhavu i pravo: navch. posib.* (Oldi Plius 2018) (in Ukrainian).
4. Ivanovska O, Ivanovskiyi P, *Zvychaie pravo v Ukraini. Etnotvorchyi aspekt: navch. posib.* (Kyivskiyi universytet 2014) (in Ukrainian).

Edited and translated books

5. *Magistri Vincentii dicti Kadlubek Chronica Polonorum* (M Plezia (ed), Polska Akademia Umiejętności 1994).
6. Bashler Zh, *Narys zahalnoi istorii* (Ie Marichiev (per. z fr.), Nika-Tsentr 2005) (in Ukrainian).
7. Miroshnychenko M, *Zvychaie pravo u v spadkoiemnomu rozvytku ukrainskoi derzhavnosti, Ukrainska derzhavnist: istoryko-pravnychi narysy* (V Smolii (zah red), 2-he vyd., dopovn., Pravo Ukrainy 2021) 100–109 (in Ukrainian).

Journal articles

8. Boiko I, 'Ruska pravda ta yii vplyv na stanovlennia i rozvytok ukrainskoi pravovoi tradytsii' [2022] 75 Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia yurydychna 7 <http://doi.org/10.30970/vla.2022.75.003> (in Ukrainian).
9. Borisova O, 'Dynastychnyi potentsial Velykoho kniazhinna Kyivskoho v heopolitychnomu vymiri Skhidnoi Yevropy (kinets KhIII – seredyna XIV st.)' [2017] 1(231) Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnogo universytetu im. Volodymyra Dalia 16 (in Ukrainian).
10. Borisova O, 'Problema tytulu Rex v heopolitytsi Serednovichchia' [2008] 28(1) Istorychni zapysky: Zbirnyk naukovykh prats 3–10 (in Ukrainian).
11. Hrechenko V, 'Rozrobka i doslidzhennia doktryny ukrainskoi derzhavnosti v istoryko-pravnychii literaturi doby nezalezhnosti Ukrainy' [2025] 4 Pravo Ukrainy 148–163 <http://doi.org/10.33498/louu-2025-04-148> (in Ukrainian).
12. Zaitsev O, Polova A, 'Vid zvychaiu do zakonu: "Ruska Pravda" v istorii Ukrainy' [2025] 36(75)2 Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriiia: yurydychni nauky 13–14 <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.2/02> (in Ukrainian).
13. Zakharchenko P, 'Istoriia ukrainskoho prava: poniattieva, istorychna ta komparatyvistychna skladovi yii identyfikatsii' [2020] 1 Pravo Ukrainy 52–63 <https://doi.org/10.33498/louu-2020-01-052> (in Ukrainian).

Newspaper articles

14. Sviatotskyi O, 'Ukrainska derzhavnist: poniattia, osnovni oznaky, symvoly, atributy, vytoky ta etapy stanovlennia' (Holos Ukrainy, 23 liutoho 2019) <<https://www.golos.com.ua/article/314085>> (accessed 27.07.2026) (in Ukrainian).
15. Chorna S, 'Osnovnyi Zakon: tsinnosti, yaki obstoiuemo ta yaki maiut hlyboke istorychne korinnia' (Holos Ukrainy, 28 chervnia 2022) <<https://www.golos.com.ua/article/361763>> (accessed 27.07.2026) (in Ukrainian).

Websites

16. Aristov V, 'Ustav Volodymyra Monomakha' <https://www.history.org.ua/?termin=Ustav_Monomakha> (accessed 27.07.2026) (in Ukrainian).
17. Doktryna "Rus yak Pervynnyi Kod Ukrainy" (Mezoievraziia, 03.02.2026) <https://mesoeurasia.blogspot.com/2026/02/blog-post_3.html> (accessed 27.07.2026) (in Ukrainian).

Olga Borisova
Volodymyr Grechenko

MONUMENTS OF LAW AS INHERENT FOUNDATIONS AND ATTRIBUTES OF UKRAINIAN STATEHOOD

ABSTRACT. The article highlights the relationship and mutual influence of the monuments of law of Ukraine – Rus on the genesis of Ukrainian statehood in its main aspects.

Purpose of the article. The authors set themselves the goal of studying the development of Ukrainian statehood, starting from the era of the Rus state with its center in Kyiv and important milestones in its establishment, which found their embodiment in the most outstanding monuments of law created by the Ukrainian people and their political elite at that time. This goal is specified in the following tasks: to determine the significance of legal monuments as attributes of Ukrainian statehood at the most important stages of its formation and development; to analyze the main aspects of research in domestic historical and legal literature in the study of the mutual influence and interconnection of the development of Ukrainian statehood and Ukrainian law.

Methodological basis. The main methodological principle was the principle of historicism, which allowed analyzing historical facts and phenomena in development and interconnection. This principle allowed the authors to consider the evolution of Ukrainian statehood in time dynamics in the context of those historical changes that occurred in a given period, to clarify their impact on the nature and forms of activity of state bodies. The principle of multifactoriality made it possible to study objective and subjective factors of the historical development of Ukrainian statehood together, taking into account both general trends and temporal features.

The article emphasizes the political, scientific and educational significance of the problem of the history of Ukrainian statehood, its connection with the current problems of life in modern Ukraine. This is especially relevant today, during the War for Independence of Ukraine against Russian aggression. The article considers the issue of the sources of law as the material causes of the emergence of law in the Russian state, the sources of law as a form of its expression, starting from ancient times, the sources of knowledge of law in the Russian state. The authors focused their attention on the characteristics of the meaning of the main monuments of law, starting from the first stages of the genesis of Ukrainian statehood.

KEYWORDS: Ukraine; Ukrainian statehood; monuments of law; nation-building; Rus' land.